

**XIZMATLAR SOHASI KORXONALARIDA CHIQINDILARNI BOSHQARISH
TIZIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI**

Abduqodirova Nilufar Abdaxatovna

SamISI "Iqtisodiy tahlil va statistika" kafedrası v.b. dotsenti, "Ipak yo'li" turizm va madaniy meros xalqaro universiteti, "Xalqaro biznes va kreativ iqtisodiyot" kafedrası v.b. dotsenti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada xizmatlar sohasi korxonalarida chiqindilarni boshqarish tizimining samaradorligini oshirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda chiqindilar konsepsiyasi nazariyasi, barqaror rivojlanish nazariyasi, aylanma iqtisodiyot (Circular Economy) konsepsiyasi hamda resurslardan samarali foydalanish nazariyasining ilmiy asoslari yoritilgan. Xizmatlar sohasi korxonalarida hosil bo'ladigan chiqindilarning turlari, ularni tasniflash mezonlari va iqtisodiy resurs sifatida qayta jalb qilish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, chiqindilarni saralash, qayta ishlash va ikkilamchi foydalanish orqali korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlash mexanizmlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari xizmatlar sohasi korxonalarida chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish barqaror rivojlanish va raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *chiqindilarni boshqarish, xizmatlar sohasi, chiqindilar konsepsiyasi, aylanma iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, resurslardan samarali foydalanish, qayta ishlash, ekologik xavfsizlik, iqtisodiy samaradorlik, ikkilamchi resurslar, chiqindilarni minimallashtirish, umumiy ovqatlanish korxonalari.*

**WAYS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF THE WASTE MANAGEMENT
SYSTEM IN SERVICE ENTERPRISES**

Abstract: *This article examines the issues of improving the efficiency of the waste management system in service sector enterprises. The study covers the scientific foundations of the waste concept theory, sustainable development theory, the circular economy concept, and the theory of efficient resource use. The types of waste generated in service sector enterprises, their classification criteria, and the possibilities of re-engaging them as economic resources are analyzed. Also, mechanisms for increasing the economic efficiency of enterprises, reducing costs, and ensuring environmental safety through waste sorting, recycling, and secondary use are substantiated. The results of the study show that improving the waste management system in service sector enterprises is one of the important factors in ensuring sustainable development and competitiveness.*

Keywords: *waste management, service sector, waste concept, circular economy, sustainable development, efficient use of resources, recycling, environmental safety, economic efficiency, secondary resources, waste minimization, catering enterprises.*

СПОСОБЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОТХОДАМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ СФЕРЫ УСЛУГ

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы повышения эффективности системы управления отходами на предприятиях сферы услуг. Исследование охватывает научные основы теории концепции отходов, теории устойчивого развития, концепции циркулярной экономики и теории эффективного использования ресурсов. Анализируются виды отходов, образующихся на предприятиях сферы услуг, критерии их классификации и возможности их повторного использования в качестве экономических ресурсов. Также обосновываются механизмы повышения экономической эффективности предприятий, снижения затрат и обеспечения экологической безопасности посредством сортировки, переработки и вторичного использования отходов. Результаты исследования показывают, что совершенствование системы управления отходами на предприятиях сферы услуг является одним из важных факторов обеспечения устойчивого развития и конкурентоспособности.

Ключевые слова: управление отходами, сфера услуг, концепция отходов, циркулярная экономика, устойчивое развитие, эффективное использование ресурсов, переработка, экологическая безопасность, экономическая эффективность, вторичные ресурсы, минимизация отходов, предприятия общественного питания.

Kirish. Bugungi kunda xizmatlar sohasi korxonalari, jumladan restoranlar, kafelar, mehmonxonalar va savdo obyektlari tomonidan hosil qilinayotgan chiqindilar hajmi yil sayin ortib bormoqda. Chiqindilarni samarali boshqarish nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlaydi, balki korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ham oshiradi.

Asosiy qism. Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasi;

- Barqaror rivojlanish nazariyasi;
- Aylanma iqtisodiyot (Circular Economy) nazariyasi;
- Resurslardan samarali foydalanish nazariyasi.

Xizmatlar sohasi korxonalarida chiqindilarni boshqarish tizimining iqtisodiy samaradorligini baholash va takomillashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Korxonalarda chiqindilarni saralash, qayta ishlash va ikkilamchi foydalanish orqali:

- chiqindilar hajmini kamaytirish;
- xarajatlarni qisqartirish;
- ekologik xavfsizlikni oshirish mumkinligi asoslanadi.

Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasi ekologik iqtisodiyot va resurslarni boshqarish sohasidagi muhim nazariy yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu nazariya chiqindilarni faqatgina foydalanishdan chiqarilgan yoki keraksiz material sifatida emas, balki ma'lum iqtisodiy qiymatga ega bo'lgan ikkilamchi resurs sifatida talqin qiladi. Nazariyaning shakllanishi sanoatlashuv jarayonlarining jadallashuvi, aholi sonining o'sishi va iste'mol

hajmlarining ortishi natijasida hosil bo'layotgan chiqindilar miqdorining keskin ko'payishi bilan bog'liq.

Ilmiy adabiyotlarda chiqindilar turlicha ta'riflanadi. Amasuomo va Bairdning fikriga ko'ra, chiqindi – bu bir subyekt uchun o'z qiymatini yo'qotgan, ammo boshqa subyekt uchun iqtisodiy foyda keltirishi mumkin bo'lgan material yoki mahsulotdir. Shu sababli chiqindi tushunchasi nisbiy xarakterga ega bo'lib, iqtisodiy sharoit va texnologik imkoniyatlarga qarab o'zgarib turadi.

Mazkur nazariyaning asosiy g'oyasi shundan iboratki, har qanday chiqindi tarkibida ma'lum miqdorda foydalanilmagan resurslar mavjud bo'ladi. Agar ushbu resurslarni qayta ishlash, qayta foydalanish yoki boshqa ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilish imkoniyati yaratilsa, chiqindilar iqtisodiy qiymat yaratuvchi manbaga aylanishi mumkin.

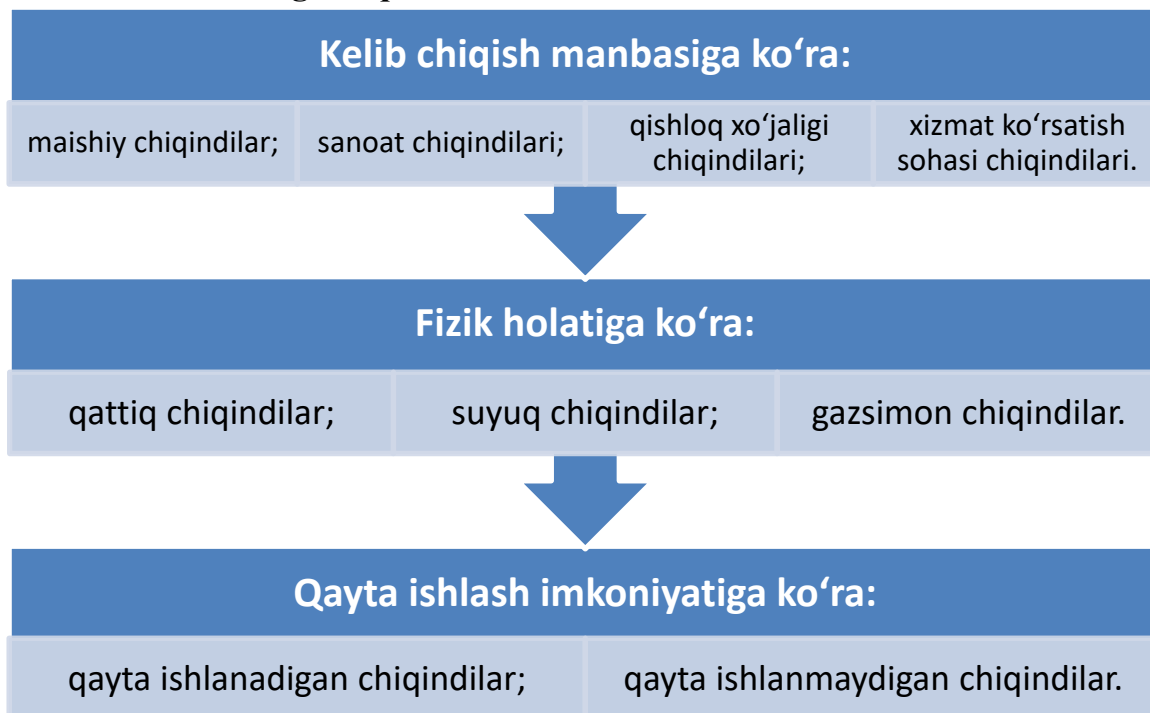
Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasining asosiy tamoyillari

Ushbu nazariya quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- chiqindilarni iqtisodiy resurs sifatida baholash;
- chiqindilar hosil bo'lishining oldini olish;
- chiqindilar hajmini minimallashtirish;
- qayta foydalanish va qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytirish;
- resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- ekologik va iqtisodiy manfaatlar uyg'unligini ta'minlash.

Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasiga ko'ra chiqindilar bir necha mezonlar asosida tasniflanadi:

Xizmatlar sohasidagi chiqindilar tavsiflanishi

Xizmatlar sohasi korxonalarida, ayniqsa umumiy ovqatlanish korxonalarida chiqindilar asosan oziq-ovqat qoldiqlari, qadoqlash materiallari, plastik mahsulotlar, qog'oz va shisha chiqindilaridan iborat bo'ladi. Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasiga ko'ra, ushbu chiqindilarni iqtisodiy resurs sifatida qayta jalb qilish mumkin.

Masalan:

- oziq-ovqat chiqindilaridan kompost olish;
- qog'oz va kartonlarni qayta ishlash;
- plastik va shisha mahsulotlarni ikkilamchi xomashyo sifatida foydalanish;
- organik chiqindilardan biogaz ishlab chiqarish.

Chiqindilar konsepsiyasi va iqtisodiy samaradorlik

Mazkur nazariya korxonalarda chiqindilar hajmining ortishi resurslardan foydalanish samaradorligining pasayganligini bildiradi, degan g'oyaga asoslanadi. Shu sababli chiqindilarni kamaytirish:

- ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartiradi;
- mahsulot tannaxini pasaytiradi;
- foyda miqdorini oshiradi;
- korxonaning raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Umumiy ovqatlanish korxonalari misolida oziq-ovqat chiqindilarini 10–15 foizga kamaytirish rentabellikni sezilarli darajada oshirish imkonini beradi.

Xulosa. Chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish xizmatlar sohasi korxonalarining iqtisodiy va ekologik samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasi zamonaviy ekologik iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, chiqindilarni muammo sifatida emas, balki iqtisodiy resurs sifatida ko'rib chiqadi. Ushbu nazariya xizmatlar sohasi korxonalarida resurslardan samarali foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim ilmiy asosi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, xizmatlar sohasi korxonalarida chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish iqtisodiy samaradorlik va ekologik barqarorlikni ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chiqindilar konsepsiyasi nazariyasiga ko'ra, chiqindilar faqat foydalanishdan chiqarilgan mahsulot emas, balki iqtisodiy qiymat yaratishga xizmat qiluvchi ikkilamchi resurs sifatida qaralishi lozim.

Tahlillar natijasida xizmatlar sohasi korxonalarida hosil bo'ladigan oziq-ovqat qoldiqlari, qog'oz, karton, plastik va shisha chiqindilarini qayta ishlash hamda ulardan takroriy foydalanish imkoniyatlari mavjudligi aniqlandi. Chiqindilarni saralash va qayta ishlash tizimlarini joriy etish korxonalarda chiqindilar hajmini kamaytirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va ekologik xavfsizlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, aylanma iqtisodiyot tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish chiqindilarni iqtisodiy resursga aylantirish, ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish va korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Ayniqsa, umumiy ovqatlanish korxonalarida

oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish va qayta ishlash rentabellikni oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, xizmatlar sohasi korxonalarida chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish ekologik va iqtisodiy manfaatlarning uyg'unligini ta'minlaydi, resurslardan oqilona foydalanishga xizmat qiladi hamda korxonalarining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu bois chiqindilarni boshqarish bo'yicha zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va aylanma iqtisodiyot tamoyillarini keng qo'llash dolzarb vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A Review on Circular Economy: The Expected Transition to a Balanced Interplay of Environmental and Economic Systems. – Journal of Cleaner Production. – 2016. – Vol. 114. – P. 11–32.
2. United Nations Environment Programme (UNEP). Global Waste Management Outlook. – Nairobi: UNEP, 2015.
3. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. – New York: United Nations, 2015.
4. OECD. Resource Efficiency and Waste Management Policies. – Paris: OECD Publishing, 2018.
5. Hoornweg D., Bhada-Tata P. What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management. – Washington D.C.: World Bank Publications, 2012.
6. World Bank. What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050. – Washington D.C.: World Bank, 2018.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasining "Chiqindilar to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, yangi tahrir.
9. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi ma'lumotlari.
10. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Atrof-muhit va chiqindilar bo'yicha statistik to'plamlar. – Toshkent.
11. Tuxliyev I.S. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
12. Alimova M.T. Barqaror rivojlanish va ekologik iqtisodiyot. – Toshkent: Fan, 2020.
13. Mirzayev K.J. Xizmatlar sohasi iqtisodiyoti. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.
14. Isroilov J.I. Resurslardan samarali foydalanish va ekologik boshqaruv. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.